

Arbetsstudier på kontor

Tjänstemannakostnadernas stegring — framtidsperspektiv

Av fil. lic. Erik Höök, Industriens Utredningsinstitut

Vår industris ansträngda kostnadsläge och ett svällande lönekonfö för kontorspersonalen har ökat företagets intresse för effektivare arbets- och löneformer på kontoren. Dimensionerna på problemet framgår f. ex. av att antalet tjänstemän ökade med 40 % mellan 1940 och 1950, medan samtidigt arbetsgruppen minskade med 5 %.

Företagsekonomiska Föreningens Organisations- och Personalsektioner tillsammans ordnade en debatt i ämnet den 29 november 1955 med licentiat Höök och civilingenjör Bengt Andrén som huvudinledare, varpå ett bordssamtal följde. Här återges den förste inledarens anförande, varefter i ett senare nummer av Moderna Kontoret kommer att publiceras ingenjör Andrén's föredrag samt den efterföljande diskussionen.

År 1870 fick ungefär 80 % av befolkningen i Sverige sin bärning från jordbruk med binärningar. I våra dar håller sig motsvarande procenttal litet över 20. År 1930 fanns i vårt land ung. 400.000 tjänstemän. Tjugo år senare låg antalet dubbelt så högt eller omkring 800.000. Dom här två olika konstaterandena förefaller i förstone inte ha så mycket att göra med varandra. Men hur ofta använder vi oss ändå inte av det ena eller andra måttet (eller kanske bådadera) för att illustrera en och samma företeelse, den utveckling mot en högrationaliserad industri- och handelsstat som vårt land har undergått.

Vi söker att med sådana här siffror hämtade ur folkräkningar, industriberättelser etc. belysa förändringar som skett i vårt näringsliv. Då vi t. ex. säger att antalet anställda inom handeln har ökat med så och så många procent har vi förvisso angivit ett mått på en förändring som skett i denna näring. Men denna förändring behöver inte innebära att handelsfunktionens betydelse ökat i samma takt. Och inte heller behöver en ökning av antalet tjänstemän betyda att tjänstemännens funktioner ökat i samhället.

För att belysa detta kan jag kanske få anföra ett exempel från en yrkesräkning, som för några år sedan gjordes i en av negerstaterna i Västafrika, jag tror det var Nigeria. Tillämpade man där de folkräkningsregler som används här hemma och som för övrigt används i de flesta länder skulle befolkningen i Nigeria till 80 à 85 % hänföras till jordbruk med binärningar — binärningarna jakt och fiske spelar i detta fall ganska stor roll. Nu har man emellertid försökt att närmare undersöka hur denna s. k. jord-

bruksbefolkning verkligen fördelade sin arbetstid mellan olika sysselsättningar. Resultatet av undersökningen visade att närmare 50 % av »jordbrukarna» arbetstid ägnades åt distribution för att nu använda ett vitt begrepp. Sedan de fångat sitt villevåd, skördat sin spannmål eller vad det nu var fråga om tillkom det nästan lika arbetskraftskrävande arbetet att transportera produkterna till en marknad, där dessa kunde bytas mot olika förnödenheter man själv inte kunde producera.

Allteftersom näringslivet i Nigeria börjar utvecklas kanske man genom rationaliseringar och arbetsfördelning kan minska distributionsarbetet. Men i folkräkningen kommer detta måhända att återspeglas av minskade siffror för sysselsatta i jordbruk och ökade siffror för distribution, för handel och transport. Detsamma tror jag gäller i stort sett för hela den utveckling vi har haft här i Sverige.

Samma förhållande, arbetsfördelning och en ändrad organisation av arbetet, kan även anföras som en mycket viktig förklaring till våra ökade siffror för anställda i handel, för anställda i transportnäringarna och i olika näringar. Det är kanske inte så lätt att omedelbart se hur genom en arbetsfördelning en jordbrukare kan ersättas av en tjänsteman. Men för att nu tillspetsa det hela så tycker jag betydande likheter i arbetsuppgifterna finns mellan t. ex. ett biträde i en mjölkbutik och den kvinna på bondgården som sålde ut sin mjölk till grannarna eller mellan bonden som övervakade att fölungen fick sin mat, motion och träning och utvecklades till en god dragare, en s. k. havretraktor, och den verkställare som har uppsikt över

ett visst led i produktionen av dieseltraktorer.

I de flesta fall är det dock ganska svårt att direkt se hur en arbetsfördelning leder till en ökning av tjänstemännen, beroende på att en vidgad arbetsfördelning mestadels åstadkommes genom att man utvecklar och inför nya och bättre produktionsmetoder och varor. Arbetsfördelningen sker samtidigt med en omvandling av näringslivet, och denna omvandlingsprocess har krävt och kräver en mängd nya tjänstemän av olika slag. För att följa med och i industriell verksamhet omsätta framstegen inom de tekniska vetenskaperna, har man måst förstärka personalen inom laboratorier och utvecklingsavdelningar. Vidgade insatser av konstruktörer, ritare, planerare, kalkyl- och redovisningspersonal har krävts för den omläggning från hantverksbetonad produktion till en högmekaniserad tillverkning, som skett i vårt näringsliv.

Sett från en annan synvinkel kan denna utveckling även sägas ha inneburit att vi ersatt arbete med kapital. Men då vi varit mest inriktade på att rationalisera produktions- och verkstadsavdelningarna, har vi i första hand substituerat arbetare mot kapital. Den ökade kapitalmängden, alltså det ökade antalet maskiner, byggnader etc., har för att komma till stånd varit förbunden med ett ökat antal tjänstemän. Vi kan sålunda sägas ha utbytt arbetare mot kapital och tjänstemän. Då tjänstemännen i regel har en högre lön innebär detta att vi vid en rationalisering och mekanisering fått en större minskning i antalet anställda än i utbetald lönesumma. Detta alldeles bortsett från den löneökning som kunnat följa av den ökade produktiviteten.

Jag skall senare återkomma till denna punkt men först skall jag nämna ett par andra faktorer som medverkat till ökningen av tjänstemännens antal. En omständighet som påverkat utvecklingen är ju att vårt samhälle blivit allt mer komplicerat. Vi har behövt ständigt fler tjänstemän i statsförvaltning, i organisationer, vid universitet och läroanstalter etc. Men dessa tendenser kan även betraktas som mer eller mindre direkt sammanhängande med näringslivets omvandling. Har vi behövt flera ingenjörer, har vi

också behövt flera lärare, professorer osv. En något annan karaktär har den ökning av tjänstemannakåren som beror på att vår efterfrågan förändrats. Med en ökad inkomst har vi kommit att mer efterfråga sådana tjänster som tillhandahållas av tjänstemän. Utslag av detta kan man spåra inom nästan alla grenar av samhällslivet. Inom företagen vill vi ha en bättre personalvård, vilket resulterat i fler föreståndarinnor på mässar, semesterhem och barnkrubbor, fler läkare och sjuksystrar etc. och på fritiden efterfrågar vi fler filmstjärnor, konsertmästare, författare och tidskriftsredaktörer.

Jag skall inte längre uppehålla mig vid bakgrunden till den snabba ökning av tjänstemannakåren som vi haft, utan i stället något beröra frågan om denna utveckling kan tänkas bli bestående i framtiden. För egen del kan jag inte tro annat än att vi kan räkna med fortgående förskjutning i relationen arbetare/tjänstemän. I automationens och atomkraftens tidsålder är det väl inte särskilt djärvt att uttala en sådan förmodan. Likaså tycks tendenserna på efterfrågesidan vara så stabila att de återverkningar på arbetskraftens fördelning som vi varit vana vid, sannolikt kommer att upprepas. Uppenbart är emellertid att om vi i framtiden skall kunna uppnå en gynnsam produktivitet utveckling och inkomststegring så blir det i hög grad beroende på de produktivitetstjänster vi lyckas åstadkomma inom tjänstemännens arbetsfält.

Före kriget fanns inom industrin här i Sverige 16—17 tjänstemän per 100 arbetare och ungefär 30 kronor utbetalades i lön åt tjänstemän för varje 100-lapp som utgick till arbetare. I dag ligger dessa siffror vid ung. 25 tjänstemän per 100 arbetare och 35 tjm kr/per 100 arb. kr. Ju längre denna utveckling går ju mer måste ju produktivitetstjänsterna tas från tjänstemannansidan om vi skall upprätthålla framstegstakten. Automationen kan därvid ge ett belysande exempel. Har vi ett helautomatiserat företag med några få arbetare men en hel del tjänstemän, måste ju nästa steg bli att försöka rationalisera tjänstemännens arbete. Vi kan då inte längre utbyta arbetare mot kapital och tjänstemän som jag tidigare nämnde, utan vi måste då även ersätta tjänstemän med kapital. Som vi alla vet är detta ingen helt ny tendens. Vi har fått hälkortsmaskiner, nya kontorsmaskiner av olika slag och i Amerika har man ju automatiserad bank. Tendenserna på detta område (Forts. å sid. 336)

Arbetsstudier . . .

(Forts. fr. sid. 325)

är ännu förhållandevis svaga, men troligt är att de anger en utveckling som efter hand blir allt betydelsefullare.

För att vi skall få ut något för de inkomsthöjningar som rationaliseringen ger, är det också nödvändigt med en höjd produktivitet inom tjänstemännens arbetsområde. Ty om vi för den ökade lön, vi hoppas på, vill efterfråga fler tjänster utlöser detta, om ingen produktivitetshöjning kommer till stånd, endast en prishöjning på dessa tjänster och någon reell höjning av standarden blir det då inte fråga om. Den hittillsvarande erfarenheten har ju givit många exempel hur tjänstemannaarbete kunnat substitueras mot kapital, hur rationalisering och mekanisering förbilligat tjänsterna. Genom automattelefonen har behovet av telefonister skurits ned, genom radio, television och film har skådespelares och musikers tjänster blivit billigare pr åhörare. Genom självbetjäningssaffärer kan varorna förmedlas med ett mindre antal anställda. Även på tjänsternas område måste vi nog tänka oss att i framtiden allt större ansträngningar kommer att göras för att rationalisera och förbilliga arbetet. För det utvecklings- och rationaliseringsarbete det här blir fråga om kommer vi att behöva arbetskraft som är högt utbildad och specialiserad, vilket i sin tur kräver mer forsknings- och utbildningspersonal. Denna stab kan därför tänkas komma att expandera kraftigt för så vitt vi inte kan tänka oss en rationa-

lisering även på detta område. Och varför skulle vi inte kunna tänka oss en sådan möjlighet? Varför skulle inte undervisning kunna göras effektivare, varför skulle inte utvecklingsingenjörrens-arbetsstudieingenjörrens med fleras arbete kunna göras effektivare?

(Copyright)
